

חיינו ומותו של סא"ל חיים זיו ז"ל

סיפור של אומץ, מנהיגות שקטה, אהבה ומורשת שלא נשכחת.

פרק ראשון: "אני מוכרח לראות אם אלה המטוסים שלנו" – הילדות, המשפחה ועיצוב האופי

הקיץ של 1948 היה לוהט. בחצר המושב, כשהאדמה סדוקה מהחמסין ועמוד האבק עדיין עולה מכיוון הכביש הראשי, שמעו הילדים את הרעש לפני שראו דבר. תחילה — רטט עמוק שהגיע מבטן הקרקע. אחר כך קול גדול ומתגלגל שנפל מלמעלה כמו רעם קיץ, ואחריו — הצלצול החד של אזעקה. "למקלט! למקלט! עכשיו!" הילדים פרצו לכל הכיוונים כמו ציפורים שהופחדו מענף. הבנות הקטנות בכו. הבנים הגדולים רצו. כולם — חוץ מאחד. חיים, בן שש, עמד ניצב בחצר, הפנים שלו מוכוונות לשמים. מישהו תפס אותו בשרוול: "מה אתה עושה? יש תקיפה!" הוא לא הזיז את הראש. הוא אמר, בנחת, כמי שמסיים מחשבה ולא מתחיל אחת: "אני מוכרח לראות אם אלה המטוסים שלנו."

חיים זיו נולד ב-21 ביוני 1942, ביום הארוך ביותר בשנה, כשהאור נמתח מהבוקר עד הלילה כאילו אין לו כוונה להיגמר.

מושב בית שערים שכן בין הגבעות, חמים ועמל ומלא ריח של קרקע לחה ותבואה, ועמו — אותה תחושה של ארץ שעדיין מתגבשת לתוך עצמה. הוא היה הילד האמצעי. מרים אחותו הבכורה וארז אחיו הקטן.

בבית — שולחן ארוך, אמו שמוזגת תה ואין לה רגע לנשום, ואביו אברהם שיוצא בבוקר ולא תמיד חוזר לפני שהאוכל מתקרר. אברהם זלוסצר היה חקלאי ובהמשך איש ציבור מסור — הדלתות שלו תמיד פתוחות לכל מי שצריך, אבל לכן גם לא תמיד בבית.

בית הספר החקלאי בנהלל — בית ספר אגרונומי שחישל בו אנשים שאין להם פחד מאדמה ומזיעה — נעשה עולמו. הוא אהב את הריח של הדשא הנחרש. אהב את הסוסים. אחותו מרים זכרה: "היה חוזר מבית הספר, לוקח את הסוסים והעגלה, קוצר ירק במגל עם הידיים שלו, מחלק לפרות." לא בגלל שמישהו ביקש ממנו. פשוט — כך נראו לו דברים שצריך לעשות. בלי פטפוט, בלי כבוד, עם שתי ידיים.

כשפרצה מלחמת השחרור, שדה התעופה רמת דוד לא היה רחוק. מטוסי קרב מצריים — תקפו שוב ושוב, כמנסים לשבור משהו לפני שיספיקו לבנות אותו. הילדים ידעו את שגרת האזעקה בעל פה: שומעים — רצים — יורדים — מחכים לדממה. אלא שחיים לא היה ילד של שגרות. באחת התקיפות, כשכולם כבר כרעו בתוך המקלט ואחד ספר כמה ראשים חסרים, מצאו אותו בחוץ. לא בהלם, לא נעול — פשוט עומד ומסתכל למעלה. הוא הסביר את עצמו בשלוש מילים, בטון שלא הזמין ויכוח: "אני מוכרח לראות."

ב-29 באוקטובר 1956, כשחיים היה בן ארבע עשרה, פתח צה"ל במלחמת סיני. הוא עקב אחר כל ידיעה בעיתון. ב-1967, כשפרצה מלחמת ששת הימים, כבר שירת. אבל לפני כן — לפני הצבא ולפני הדרגות — הייתה ההחלטה הזו. גיסו, שלמה שכטר, היה קצין שריון. בוגר. ידע שעל טנקים לא צועדים — מנהלים

אותם, חושבים אותם. שיחה אחת, בשבת, על יד השולחן, ואחר כך משהו בראש של חיים כבר קיבל כיוון. בספטמבר 1960, בגיל שמונה עשרה, התגייס לחיל השריון.

מה מעצב אדם? מה הופך ילד שעומד בחוץ בזמן הפצצה לאיש שחייליו מתארים אותו כ"אח גדול"? מה קורה בין הסוסים שרתם ובין הטנקים שפיקד עליהם? אין תשובה אחת. אבל יש חוט. החוט של חיים זיו היה: לא לברוח ממה שקורה. לא לשאת פנים. לא לתת לפחד להחליט במקומך. כבר בגיל שש — לעמוד בחוץ, לראות. כבר בנהלל — לעשות את המה שצריך בלי שישאלו אותך. ולאחר מכן, בצבא, להיות האיש שמרגיע את כולם לא מפני שהוא לא יודע מה קורה, אלא מפני שהוא יודע — ומחליט בכל זאת לא להתפרק.

מי שפגש את חיים לראשונה לא ידע לקרוא אותו. הוא לא היה בעל גוף ענק. לא הרים קול. לא מלא חדר בכניסתו.

אביגדור קהלני, שיהיה מאוחר יותר בין הגיבורים המפורסמים ביותר של מלחמת יום הכיפורים, נדרש להרבה מילים כדי לתאר מה שחש כלפיו — ובסוף אמר: "אינטלקטואל. איש ספר. בעל ראייה מיוחדת." אדם שקורא. שחושב לפני שמדבר. שיודע שהדיבור הוא כלי, לא מטרה.

בשנות שירותו הראשונות התבלט חיים לא בגלל שדחף את עצמו קדימה, אלא מפני שנשאר כשכולם נלחצו. יסודי. קר רוח. בעל אלתור — אותה יכולת לא להיפגע מהבלתי צפוי, אלא לחשוב אותו. זה היה הקצין שנבנה לאיטו, שנה אחרי שנה, בין תרגיל לתרגיל, בין לילה בשדה ללילה בבית.

כשהגיע לתפקידו כקצין אג"ם בחטיבה 9, כבר ידע מה הוא. ידע מה הוא לא. ואז — הוא פגש את רוחלה. היא הייתה מורה-חיילת, צעירה ורגועה, מאזור בית שאן שהיא מכירה אותו כמו את כף ידה. הוא — קצין סגור, מקצועי, שמסתיר רגש מאחורי יעילות. הם פגשו זה את זה בצד הנכון של עצמם. ב-24 ביוני 1969 — שלושה ימים אחרי יום הולדתו העשרים ושבע — נישאו. לא בגן אירועים. לא בבית מלון. בצל סככת טנקים, במחנה יפתח. הרב הצבאי גד נבון קידש אותם עוד שהם עמדו על צריח של טנק שרמן, כמי שמחתנים שני עולמות — את עולם האהבה הפרטית ואת עולם הברזל הממוגן.

רוחלה, שנשאה את כל זה בלי תלונה, ידעה מראש מה היא בוחרת. לא אשה של קצין — אלא אשה של הצבא. כי עם חיים זיו, לא הייתה ברירה. הוא לא היה מחצית של דבר. הוא היה כל אחד מהדברים שבחר להיות — בשלמותם. ואם חיים בחר להיות בעל ואב, אז גם בזה לא עשה פשרות. הזוג קבע את מקום מגוריו בזכרון יעקב שעל כתף הכרמל, רוחלה באה ממשפחה שורשית במקום וחיים נטמע במושבה כאילו היה בן המקום והיה אהוב על ידי כל תושבי המושבה והיווה מקור גאווה.

בינואר 1973 נולד לירן. חיים היה בתרגיל צבאי. לא נכח בלידה. כשחזר — "לא היה אדם מאושר ממנו." רוחלה אמרה זאת בפשטות, כמי שמתארת נוף שרואה מחלון — ללא פרשנות, כי הנוף מדבר בעצמו. הוא ישב עם התינוק ולא רצה לקום.

תמך ושינה תכניות ואימונים רק כדי לחזור הביתה ולבלות עם בנו הפעוט. תשעה חודשים אחר כך, ב-6 באוקטובר 1973, פרצה המלחמה.

לירן היה בן תשעה חודשים. ולא ידע. וחיים — ידע.

היה זה יום הכיפורים ורוחלה וחיים ישבו עם לירן ועגלת התינוק אצל גאולה ואיציק, בונשטיין, בת הדודה של רוחלה. דיברו על הצום ועל כך שעוד מספר שעות יסתיים החג, חיים ורוחלה חזרו לביתם ברחוב שדרות נילי 43 לנוח מנוחת צהריים.

הם החלו לראות תנועת מכוניות וחיים התקשר לאביו והחליט לנסוע למחנה נפתלי למקום הכינוס.

בערב עוד הספיק לחזור בליווי מספר קצינים מהגדוד, שולה יששכר חמתו ארחה אותם והגישה קפה ועוגות וסנדוויצים, חיים נפרד ממנה וממאיר בעלה ונכנס לחדר בקצרה הדירה ברחוב הרצל בזכרון יעקב, בחדר ישן בנו הפעוט לירן, ישן שנת ישרים לא מודע למלחמה שפרצה ולא מודע למתרחש בחוץ. תינוק בן 9 חודשים.

חיים סגר את הדלת ונשאר מספר דקות לבד עם לירן, כל חייו ירצה לירן לחזור לאותן מספר דקות בהן שהה לבד עם אביו לפני לכתו לקרב. את הפאזל מי היה אביו יצטרך לירן לבנות לאט לאט לאורך חייו שלו ולהשלים את התמונה עד כמה שאפשר.

חיים נפרד מרוחלה קפץ לג'יפ. ונעלם אל תוך הלילה.

פרק שני: קצין וג'נטלמן – מנהיגות שקטה ובוטחת

לא כל קצין מדבר אותו דבר שהוא. רוב האנשים שמגיעים לעמדת פיקוד לומדים לייצר נוכחות — קול גדול, הליכה שמכריזה, צרחה שמקדמת פני האיש לפני שהוא מגיע. הם לומדים שמנהיגות נראית בדרך כלשהי. ואז הם מייצרים את המראה. חיים זיו לא עשה כן. הוא נכנס לחדר בשקט. עזב אותו בשקט. הנחיות שלו היו קצרות. כשהוא לא הסכים — לא התנפל, פשוט שאל שאלה שגרמה לאיש שמולו לחשוב מחדש. כשהוא שבח — לא הגזים. כשהוא ביקר — לא השפיל.

אביגדור קהלני, שבמלחמת יום הכיפורים עצמה עמד מפקד בציר ועצר ידיו של צבא שלם, עוד לפני המלחמה ידע לתאר את חיים ברוב מילים — כי מילים אחדות לא היו מספיקות. "הוא היה עבורנו כמו אח גדול", אמר. "איש מקצוע. לא טיפוס של 'סכין בין השיניים'. אינטלקטואל, איש ספר, בעל ראייה מיוחדת והליכות." ואז עצר, ואחר כך הוסיף את מה שחייל שרוצה לומר אמת אומר לבסוף: "ואם תשאלו אותי אם הייתי מוכן להיות תחת פיקודו בקרב? התשובה היא חד משמעית: כן!!!"

גדוד 106 לא היה גדוד שריון מלידה. לקראת מלחמת יום הכיפורים עבר הגדוד הסבה מגדוד חרמ"ש לגדוד טנקים — שינוי שאינו עניין טכני בלבד. חי"ר שלומד לנהל טנקים אינו רק לומד מכונה חדשה — הוא לומד שפה שונה של קרב. המרחק, הראות, הזחילה הפתוחה מול האש, ההגנה שמגיעה מפלדה ולא מקיר ומסתתר — כל אלה מחייבים חשיבה אחרת. לפקודים — טנקי השוט היו מפלצות פלדה לא מוכרות. כבודות, מסנוורות, מוחים ומנסרות. מפקד הגדוד, משה גל, היה גיבור. גיבור מלחמת ששת הימים, אדם ששירתו הכיר בנחרצות ובאומץ. אבל שריונר — לא היה. לא בדמו, לא בחינוכו המקצועי. ולכן, בתוך הגדוד, הייתה דמות שמשלימה את הפאזל: סגן המפקד, חיים זיו. הוא היה המקצוען. ה"שפה" שלו הייתה שריון מעצמות. ובעולם שבו טנקים הם הגבול בין ניצחון לאסון — זה לא היה פרט שולי.

הלוחמים שהגיעו לגדוד 106 בשנים שקדמו למלחמה, התרגלו לדרכו של חיים. לא מיד — לא תמיד. חלקם ציפו לקצין צועק. חלקם חיפשו מישהו שיגיד להם שהכל בסדר ברוב רעש. חיים נתן להם שקט. טיבי גוטמן, חייל שהיה מוכשר בכדורגל ועיניו כמהות לצאת לחופשות ולשחק, למד מהר שיש לו מפקד שרואה אנשים. "חיים היה מאפשר לי לצאת לחופשות לשחק כדורגל", סיפר. ובאחת הפעמים — חיים פנה אליו לא בפקודה אלא בבקשה: "יכול להסיע את רוחלה לבסיס? אתה מכיר את האזור יותר ממני." לא הפגנת עוצמה.

הכרה פשוטה בכך שלאחר יש ידע שלו אין. זה, לכאורה, קטן. זה, לכאורה, כלום. אבל חייל שמפקדו מבקש ממנו — לא פוקד, מבקש — הוא חייל שחשב לעצמו: הוא רואה אותי. הוא יודע שאני פה. ומאותו רגע, הוא לא עוד מיישהו שממלא פקודות. הוא מיישהו שמאמין בעולם הצבא, ישנה אמונה ותיקה שמנהיגות היא כוח ולא חמלה. שרגש מחליש. שדמעה היא חולשה ולא עומק. חיים לא שיתף פעולה עם האמונה הזו — לא בגלל שחלק עליה, אלא מפני שפשוט לא פעל לפיה. הוא ידע לגעת. לא פיזת — מנהלתית. לוגיסטית. רגשית. כשחייל ביקש דבר שנראה בזכו זמן לאנשי המנהלה — חיים לחץ. כשנדרשה חופשה בגלל עניין משפחתי — מצא דרך. כשמישהו בגדוד עבר תקופה קשה בבית, ניכר שחיים ידע על כך לפני שאיש סיפר לו.

אינטליגנציה רגשית — המושג לא היה בשימוש אז. אבל התופעה הייתה שם, עם שם פשוט יותר: אדם טוב.

בין השנים שלאחר ששת הימים ולפני המלחמה הגדולה, ישראל חיה בתחושת ביטחון עצמי שבחלקה הייתה מוצדקת ובחלקה הפכה לסכנה. ניצחונות 1967 היו כה מוחלטים, הגבולות כה רחוקים, שהפיכת היבשה לבצורה נראתה כמאמץ אקדמי. "קו בר-לב" — מצודות ביצורים לאורך תעלת סואץ — סימל את התפיסה הזו. ברזל ובטון. ביטחון גאוגרפי. בתוך הצבא, אנשים כחיים ידעו שאין דבר כזה: ניצחון שאינו מתחדש מדי יום. מקצוענות שאינה מחודדת. אבל השיחות הללו לא תמיד מצאו אוזניים. הגדוד המשך להתאמן. חיים המשיך לדאוג שהתאמן כראוי. ובפנים — שמר מה שיהיה לו תפקיד ב-9 באוקטובר — אותו קולי שקול שאפשר לחשוב בתוכו גם כשהכל מתפרק.

רוחלה ראתה זאת. לא את הפרטים הצבאיים — אלה לא עניינוה. ראתה את מה שנכנס הביתה אחרי כל יום. "הוא ידע להפריד לחלוטין בין עבודתו התובענית לחיי המשפחה", אמרה. "כשהיה בבית — היה בבית." לא השאיר מאחוריו את הכאב של היום. לא הכניס הביתה את המתח של הפיקוד. ישב ליד השולחן. שאל שאלות. הקשיב. אנשים שמצליחים להפריד כך — לא עושים זאת מפני שהם קרים. עושים זאת מפני שהם יכולים לשאת יותר מדבר אחד בלב. מפני שלהם, הרגע הזה — הילד, האישה, השולחן — הוא גם אמיתי.

כשנולד לירן, בינואר 1973, חיים לא היה שם. תרגיל צבאי, שוב. אבל כשחזר — "לא היה אדם מאושר ממנו." תשעה חודשים אחר כך לחיים עם תינוק הם עולם שלם. הוא ראה לירן ללמוד לגלגל על בטנו. ראה את הצחוק הראשון, הצליל הראשון שנשמע כמו מילה. בין תרגיל לתרגיל, בין דוח לדוח — ביקש שעות, ביקש חופשות, ביקש עוד מעט זמן. המנהיג שרואה אנשים — רצה שיראו גם אותו. לא כמפקד. כאבא.

ואז הגיע אוקטובר. לא כמו שיוצאים לקרב — לא עם תהלוכה ודגלים. כמו שיוצאים לעבודה שאי אפשר לדחות. ב-6 באוקטובר 1973, יום כיפור, בשעה שהרחובות ריקים ובתי הכנסת מלאים, הגיעו ידיעות ראשונות שמשוהו גדול מתפתח בדרום ובצפון. חיים הופיע אל הבית בזכרון יעקב יחד עם שני קצינים — עמית לבבי וזאב אימר. הוא לא ישב. לא שתה קפה. הוא נתן נשיקה לרוחלה. נשיקה ללירן. קפץ לג'יפ. ונעלם. רוחלה עמדה בפתח ורואה את האבק של הג'יפ מתרחק. ורוחלה ידעה, כפי שנשות קצינים יודעות, שממעתה הלאה הזמן נמדד אחרת. לא בשעות. בחדשות.

הגי'פ נסע דרומה, לאילת, שם חיכה הגדוד. ובדרך — בין השדות שכבר חשכו ובין הכוכבים שכבר עלו — ישב חיים זיו ולא צעק ולא בכה ולא התפרק. הוא חשב. כי כך עשה אדם שבחר, מגיל שש, לעמוד בחוץ ולראות מה קורה — גם כשכולם רצים.

פרק שלישי: קבלת הפיקוד בלב התופת – אוקטובר 1973

כשנחת פגז ראשון על הגדוד — הגדוד עדיין לא הפך לגדוד. זה קורה לכל יחידה. ברגע מסוים, כשהאויב רואה אותך ואתה עדיין לא ראית אותו, כשהאש מגיעה לפני שהאש בושלה, כשאינן זמן לחשוב — כולם הופכים לאינסטינקט. ואינסטינקט, כשנולד מאימון ולא מניסיון, לא תמיד בוחר נכון. הגדוד ירד לשדה בסיני ב-9 באוקטובר 1973. שלושה ימים לתוך מלחמה שאיש לא ציפה לה, ביום שאיש לא חשב שיהיה כה קשה, אל אזור שנקרא "כישוף" — שם לא היה שום כישוף, רק קרקע שטוחה, שמש שסינוורה, ולפניהם — שטח מת שנראה ריק. לא היה ריק.

טילי הסאגר הגיעו כמו מכשפה שהיתה שם כל הזמן ולא ראו אותה. הטיל הזה — ATGM, Antitank Guided Missile — לא ידוע אז לרוב לוחמי צה"ל. פיתוח סובייטי שניצל עוינות ממוכנת, מונחה על ידי מפעיל שיושב מרחוק ומכוון בחוט דק עד לפגיעה. לא כמו ירי רגיל שנשמע ובא. כמו דבר שיש לו כוונה, שמחכה לך, שידוע שאתה שם. הטנקים התקדמו. השמש הייתה בפניהם. הנהגים מצמצו עיניים. ואז — לא אש, לא פגז — פגיעה. שוב. ושוב.

משה גל, מפקד הגדוד, עמד בצריח כמו שעומדים מפקדים שרוצים לראות, שרוצים להכניס כבוד לחייליהם בכך שחושפים עצמם. זה היה המנהג. זה היה הנכון. הטיל לא סלח למנהג. פגיעה ישירה. גל עף באוויר. אחר כך יספרו שראו אותו ממריא, כמו שדברים לפעמים קורים בקרב — גוף שנעשה קל לשנייה לפני שהכבידה תופסת חזרה. הוא שרד, אבל לא שלם. פצוע קשה. אדם שנלקח מהשדה ולא ידוע מתי, ואם, יחזור. הגדוד — נשאר. כמה טנקים בוערים. חיילים שנפצעו ואחרים שרואים את הפצועים ורגליהם רוצות לרוץ.

זה ה"מוראל" — לא מילה, אלא כוח שבא ממקום שאי אפשר למדוד אותו, ועכשיו, בשדה שנקרא "כישוף", הכוח הזה מתרוקן ואז — הקשר. "כאן חיים. אני לוקח פיקוד." לא שאלה. לא מחאה. לא הסבר ולא בקשת אישור. פשוט — הצהרה. כמי שאומר שהשמש עלתה. שמה שהיה לא ישאר. שרגא לוי, קצין המודיעין שבסבך הקרב עבר לטנק של חיים, שמע את הקול הזה ואחר כך ניסה להסביר מה עשה לו: "חיים הרגיע את כולם. הפיח בנו ביטחון ומוטיבציה. חזרנו לנשום. חשבתי לעצמי — איזה בן אדם! מאיפה בא לו הביטחון הזה?" לא מאיפה. לא מניסיון אחד מאיר. הביטחון הזה היה בנוי שנה אחרי שנה, מהלך אחרי מהלך, מכל הרגע שבו לא ברח כשהיה אפשר לברוח.

הגדוד שמע את הקול — וחזר. לא בגלל שהסכנה חלפה. לא בגלל שהטילים הפסיקו להיות שם. חזרו מפני שקול רגוע בתוך תופת הוא הדבר הכי מפתיע שיכול לקרות — ומוחו של אדם, בפחד, מחפש להיאחז בדבר שנשמע כמו שליטה. חיים נשמע כמו שליטה. לא רק נשמע — היה. כי הוא ידע. ידע שהסאגר צריך כוון פתוח. ידע שהתקדמות בצמד-בצמד, כשאחד מכסה ואחד נוסע, מקטינה את החשיפה. ידע שהפחד הוא פחד — ושאפשר לחשוב בתוכו. "כאילו מאז ומתמיד ניהל את הגדוד" — כך תיאר אותו אחד הקצינים שנכח ברגע ההוא. לא "קפץ על הפיקוד". לא "לקח". פשוט — היה.

מהיום ההוא, 9 באוקטובר, לא הייתה עוד שאלה מי מפקד על גדוד 106. הגדוד היה של חיים. לא מפני שמסמך אמר זאת. מפני שקולו בקשר אמר זאת. מפני שכשמשה גל חזר לאחר מכן, פצוע ושפוי, הוא ידע גם הוא שחיים זיו הוא מי שנשא את הגדוד כשהיה צריך — ולא פחות חשוב — ידע שחיים יכול להמשיך.

בלילות שלאחר מכן — כי קרב אינו מסתיים כשהשמש שוקעת — הוסיף חיים עוד שכבה. הוא אסף את הקצינים. הסביר. לא הוכיח, לא הרביץ — הסביר. "כך נלחמים בסאגר: לא נותנים להם מטרה ניחת. נעים. מסתתרים. יורים בחלונות." שרגא לוי, שכבר ישב בטנקו של חיים וחשב בעצמו על ה"מאיפה", למד

שאת הביטחון לא ניתן לייצר ביום אחד. ניתן להעביר — לוקחים ממישהו שיש בו יותר ממה שאתה צריך, ומשאירים אצלך כשהוא עוזב.

ב-9 באוקטובר 1973 לא השתנה הגדוד. השתנה המפקד — מפקד שמונה גל היה, לאחד שחיים זיו הפך להיות. והגדוד, שתמיד ידע שחיים שם, גילה שהיה שם כל הזמן — פשוט ממתין. "דקירה של שמחה בלב" — כך תיאר חייל אחד את מה שהרגיש כששמע את קולו של חיים בקשר. דקירה. לא ריגוש רחב ומפעים. רגש חד, מדויק, שנועץ עצמו במקום שכואב הכי הרבה ומרפא ממש שם. קול שקול בתוך תופת — הוא הדבר הנדיר ביותר בעולם.

פרק רביעי: האבא של הגדוד – ימי הבלימה

קרב הבלימה לא נראה כמו קרב. הוא נראה כמו המתנה. כמו שיניים שנוגסות בחציץ. כמו יום שלא מסתיים. בציר "פוררת" בסיני, גדוד 106 שהר שם שבועות שהרגישו כמשנה. לא התקפה רחבה, לא כיבוש, לא תנועה מהירה — רק ה"כתישה": ארטילריה מצרית שנפלה על אורך הציר ללא הרף, ובאמצע — המפלצת השקטה: טילי הסאגר. אחד לכל כמה דקות. מכיוון שאין לו כוונה ברורה עד שהוא מכוון ישר לעיניים שלך. הלוחמים למדו מהר: הצד הפתוח הוא הצד הממית. לא זזים ברחוב. לא עולים לעמדה בלי מטרה. לא חושבים על עתיד — כי עתיד הוא מותרות שהשדה לא מאפשר לעצמו.

חיים הבין את הטקטיקה מהיום הראשון. טנקים שנעמדים מחכים הם קופות מטרות. טנקים שזזים בלי כיסוי הם קופות מטרות שנעות. הפתרון היחיד: לעבוד בצמדים. אחד שומר מתוך מחסה, אחד מתקדם לעמדה, יורה, חוזר. מינימום חשיפה. מקסימום שליטה. "חיים נתן פקודות כמו שצריך", אמר דודו וידר, אחד הקצינים. "הקול שלו בוקע ממכשיר הקשר ומרגיע את כולם. מה שחשוב הוא שלא הסתכן סתם. כל פעולה שלו נמדדה." זה היה ייחוד חיים בימי הבלימה: לא גבורה של הברקה, אלא גבורה של דיוק. לא לקפוץ — לחשוב. לא להרשים — להציל.

אבל לא הטקטיקה בלבד הגדירה אותו. היה משהו אחר, קטן יותר לכאורה, שחייליו יזכרו בו יותר מכל. משהו שנראה לקציני לוגיסטיקה כהטרדה מיותרת, ולחיים — כעניין עקרוני. בתוך כל זה — פגזים, לחץ, ימים ללא שינה — חיים לא הפסיק לבקש. לא לנשק. לא לתגבורת. לא לפיקוד מעל. הוא ביקש: "תביאו אוכל טוב. נקיני קבנוס. בגדים נקיים. מכתבים מהבית."

קציני המנהלה והלוגיסטיקה — איתמר זלץ וארצי — שמעו את הבקשות האלו ולפעמים גלגלו עיניים. ב"שטח" יש סדר עדיפויות: דלק, תחמושת, אוכל מינימלי, ואם יש זמן — שינה. בגדים נקיים? מכתבים? אבל חיים הכיר את הסדר הזה — ושבר אותו בידיים. "שיגע אותם", נאמר עליו. לא בזלזול. בהכרה מסוימת, שנולדה ממקום של הבנה: הוא שיגע אותנו כי רצה שאנשיו ירגישו שדואגים להם גם בלב התופת. * * * מה עושה מכתב מהבית בקו האש? אינו עושה את הפגז פחות קטלני. אינו מחזיר את ה-12 שעות שלא ישנת. אינו מסיר את הפחד. אבל הוא אומר דבר אחד, פשוט ומכריע: מישהו חושב עליך עכשיו. ביתך קיים. החיים שאתה נלחם עליהם — קיימים. חיים ידע שחייל שנכנס לתוך עצמו, שמאבד את הקשר לסיבה, הוא חייל שמתחיל לפעול לא מתוך אמונה אלא מתוך פחד טהור. ופחד טהור, ללא אמונה, מחמיץ. מקפיא. מוביל לפשרות שאינן פשרות — הן שגיאות. אז הוא ביקש. שוב ושוב. ולא הפסיק עד שהביאו.

הנקניקים הגיעו. שרגא לוי לא שכח את הרגע שהחיילים ראו את הארגו — "כמו ילדים ביום הולדת", אמר בהמשך. לא מפני שהיו ילדים. מפני שרגע אחד, ולו קצר, היה אנושי ולא צבאי. בגדים נקיים? זה נשמע טפשי בחוץ. בפנים, בשדה — זה הצהרה: אתה לא פסולת שמשתמשים בה. אתה אדם. אנחנו זוכרים שאתה אדם. מכתבים מהבית הגיעו בתיבה ספציפית, מחולקים בזהירות, ולאחר כן — שתיקה. לא מחוייכת, לא מנצנצת. פשוט — שתיקה שבה קיים, לרגע, מקום אחר.

לא רק לחיילים שמר חיים. גם לקצינים שלו. היה ביניהם קצין שעבר תקופה קשה במיוחד — ימים ללא שינה, לחץ מצטבר, החלטות שנדרשו מהר ועדיין נשאו את מחירן. חיים ראה זאת — לא מפני שאמרו לו, אלא מפני שראה. שם אותו על טנק עורפי לכמה שעות. "לך לישון." זה לא נאמר כפקודה. נאמר כמי שאומר לאדם קרוב: הגוף שלך צריך עוד קצת, קח את זה. הקצין חזר שלוש שעות אחר כך, לא שלם — שלושה שעות לא עושות ניסים — אבל עם עיניים שפחות עמוסות. ואלו כבר הספיקו.

האבא של הגדוד — זה הכינוי שדבק בו. לא כמחמאה ילדותית. כאיפיון מדויק. אבא הוא מי שרואה לפני שמבקשים. מי שדואג לדברים שנראים קטנים מפני שהוא יודע שאין דברים קטנים בבית — ואין דברים קטנים בשדה. מי שיכול להוכיח ולאהוב ברגע אחד, ולמחות עם יד ולשמור כבוד בלי לשכוח שהוא המח. בעולם הצבאי, "האבא של הגדוד" הוא שבח שאין לו תרגום בדרגות. לא רב סרן, לא מג"ד, לא מפקד. אב ויחד עם כל זה — הוא לחם. הטקטיקה של חיים בפוררת הצילה חיים — כפשוטו. יחסית לגדודים אחרים שפעלו באותה תקופה, שספגו פגיעות כבדות בגין חשיפה לא נחוצה, גדוד 106 שמר על יחסי אש מרשימים. לא מזל — שיטה של מי שלמד שלא להסתכן סתם הוא עיקרון טקטי, לא פחדנות. קצינים ממקלחות אחרות שאלו אותו: "מה אתה עושה שאנחנו לא?" הוא הסביר בקצרה. לא הרצה. הסביר. כי גם בהסבר היה שקט. גם בסמכות — ענווה.

ימי הבלימה נמשכו עד אמצע אוקטובר. ואחר כך — הגיע משהו אחר. ב-19 באוקטובר, גדוד 106 קיבל פקודה לצלוח את תעלת סואץ. שרגא לוי לא שכח את פניו של חיים באותה שעה. לא שמחה, לא הקלה — משהו אחר. כאילו שפוי שנסגר בחדר נרגוע הרבה זמן מדי, ועכשיו נפתח הדלת. זה היה הרגע שבשכילו בנה את עצמו. לא ההמתנה, לא הבלימה. התנועה. שריון לא נברא לעמוד. נברא ללכת.

פרק חמישי: "אנחנו בחצי הדרך לקהיר" – הצליחה ואפריקה

ב-19 באוקטובר 1973, הגשר עלה על פני המים. לא קל. לא בשקט. ארטילריה מצרית ידעה שכוחות ישראלים מנסים לצלוח — וניסתה להרוס את הגשר, את מי שנסע עליו, ואת כל הרעיון הזה שישראל עלולה להיות מצד שני של התעלה בקרוב. טנקי השוט נעו על גשר הגלילים. הגשר רעד. הפגנים נפלו סביב כמו גשם שאינו יודע איפה להישפך. שרגא לוי, שישב בטנקו של חיים, זעק: "חיים! הורד את הראש! תיכנס לצריח!" חיים לא ירד. עמד זקוף. גוף פתוח, עיניים פתוחות, כמי שמסתכל על נוף ולא על אש. "כמו במצעד יום העצמאות", אמר שרגא לאחר מכן, ולא ידע אם זה שבח או איוולת, ואז הבין שכנראה שניהם יחד — כי גבורה שקשה להסביר אותה היא זו. הטנק הגיע לצד השני.

אפריקה. המילה הזו היתה תמיד מופשטת עבור חיילים ישראלים. יבשת רחוקה, חמה, לא שייכת. אבל הנה — היא היתה ממשית, מתחת לסרפילרים. אדמה שלא לוחמת אחת נגעה בה. אדמה שלא הם. וזה עשה משהו. כשהגיעו לצומת שנקרא "צח" וכבשו אותו — נפל על הגדוד משהו שקשה לתאר בשפה צבאית. אפשר לקרוא לזה אופוריה. אפשר לקרוא לזה היסטוריה. אפשר לקרוא לזה — גם שחרור. שבועות

של בלימה. שבועות של לשבת ולספוג ולחכות. ועכשיו — לנוע. לקחת שטח. לדעת שהגלגלים מסתובבים ולא רק שומרים על מקום.

ואז איתמר זלץ ראה אותו. מעל הגבעה, מעל קו הרקיע, בולט כמו סמל: טנק שוט. ועל הצריח — דמות. יושבת. לא עומדת — יושבת. כמו אחד שיצא לאוויר אחרי זמן רב מדי בחלל סגור. כמו מי שידוע שמגיע לו רגע. איתמר הרים משקפת. זיהה. חיימק'ה. הוא עלה עם עוד אנשים לטנק. הם הסתכלו זה בזה — שרגא, איתמר, ואנשים שספגו יחד שבועות של קרב — והכל נמצא שם, לא צריך לתרגם. חיים הביט בהם. החיוך המיוחד שלו — לא עצור, לא גדול, אלא כזה שיוצא מבפנים ולא מהפה — שפוך על פניו. הוא אמר בשקט: "נו חבר'ה? מה הבטחתי לכם? אנחנו בחצי הדרך לקהיר!"

חמש מילים. עשרים ואחת אותיות. אם יש משפט שמסכם אדם — זה היה המשפט. לא "ניצחנו". לא "הם ישלמו". לא "עשינו היסטוריה". אלא — ניזכרות בהבטחה שניתנה לפני שבועות, בשיא הבלימה, בשעה שהיה קל לתת הבטחה ופחות קל להאמין בה. הוא הבטיח. הוא זכר שהבטיח. הוא הגיע. ולא — לא לקהיר. לחצי הדרך. כי חיים זיו לא היה אדם שמגזים. הוא ידע בדיוק כמה נסע ואיפה עמד. גם בתוך האופוריה — המדידה הייתה שם.

מה קורה בלב איש כשהוא רואה שהבטחתו מתממשת? לא רעש. לא ניצחון שאפשר לשמוע. דבר קטן ופנימי, כמו אבן שנחה בסוף יום ארוך. כמו ילד שידוע שהסוסים מאוכלים. המשפט נשא בתוכו שתי שכבות: ההומור והאמת. ההומור — "חצי הדרך לקהיר", לא כל הדרך. האמת — שהגיעו כאן בכל זאת, שהדרך אפשרית, שהם מסוגלים. גודו שמפקדו עושה הומור בשיא הניצחון — הוא גודו שמאמין. לא מפחד. מאמין.

המשפט הפך לאגדה. שנים לאחר מכן, כשאנשי גודו 106 כתבו את ספר הגדוד שלהם — ספר שמתעד את קרבות המלחמה, את האנשים, את האבדות — הם קראו לו: "חצי הדרך לקהיר". לא על שם קרב. לא על שם תאריך. על שם משפט. משפט שמי שאמר אותו — כבר לא היה שם כשהספר נכתב.

הימים שלאחר מכן באפריקה היו ימים של תנועה. הגדוד זו קדימה. לא בלי קרב — כל צומת, כל ציר, כל גבעה עלולה להחזיק מישוהו שלא מתכנן לוותר. אבל התנועה עצמה שינתה את האנרגיה. חיים בפיקוד מתוך תנועה היה חיים בטוח. שהרגיש שהעולם מסביבו מתנהל בשפה שהוא מכיר כבר עשרים שנה. "הוא נולד בשביל זה", אמר אחד הקצינים. לא כמחמאה — כתצפית.

בינתיים — בזכרון יעקב — רוחלה חיכתה. רדיו, חדשות, חיילים שעוברים. לירן בן תשעה חודשים שאינו יודע שאת האדם שמאכיל אותו ועוזב ומאכיל ועוזב — יש לו שם, ושהשם הזה עכשיו נמצא מעבר לתעלה, על יבשת שנקראת אפריקה. כשמפרידים בין אנשים ומלחמות — השתיקה יש לה גוון. גוון של שתיקה שידועת שמישהו שם — עוד שם. עדיין.

ומאחורי שפת התנועה של הטנקים, מאחורי המפות ורשתות הקשר, הייתה הרגשה אחת שחיים שמר לעצמו ולא הביע ברמקול: עוד מעט. עוד מעט. לא לקהיר — לזכרון יעקב. לרוחלה. ללירן. אבל עוד לא. עוד לא. כי תחילה — יש עוד שדה לחצות.

ב-22 באוקטובר 1973, הפסקת האש הראשונה נכנסה לתוקפה — ויצאה ממנו תוך שעות. לא מפני שמיישהו החליט לשבור אותה. מפני שבשטח, שני צדדים שמנסים עדיין לשנות עובדות בשטח לפני שמיישהו ממש עוצר אותם — הפסקת אש היא רצון, לא מציאות. ובמציאות, ציר סואץ-קהיר היה פתוח עדיין, והארמייה השלישית המצרית — מאות אלפי חיילים מדרום — עדיין לא הייתה מכותרת. עבור מי שניהלו את המלחמה מלמעלה, זה היה עניין אסטרטגי. עבור גדוד 106 — זה היה פקודה פשוטה: "לחסום את הכביש. מהר."

חיים הוביל. נגד השעון, לאורך ציר שלא הכיר עד כמה ימים קודם לכן, כשהשמש כבר מתכופפת מערבה והצללים מתארכים. הכוחות נעו. הטנקים גמגמו על קרקע לא מוכרת. המפות לא תמיד הסכימו עם מה שראו עיניהם. אבל הגיעו. מתג 72 על ציר קהיר. הנקודה שהפכה להיקרא "הקילומטר ה-101" — מספר שנחרט לאחר מכן בהיסטוריה כמקום שבו נפגשו מנהיגים ודנו בהפסקת אש, ניירות וידיים לחוצות ומלחמה שמנסה לשכוח את עצמה. חיים עלה לרשת הקשר. קולו — כרגיל — שקול. "גדוד 106, הבטחתי לכם שנגיע עד קהיר. אנחנו בשני שלישי הדרך!" צחוק פרץ ברשת. לא רמקול-צחוק של מסכה — צחוק אמיתי. בתוך מלחמה, בתוך עייפות, בתוך כאב שנצבר שלושה שבועות — האיש הזה עדיין עושה הומור שיש לו דיוק.

במשך כל הלילה פגעו הטנקים של חיים בכל משאית נגמש ג'יפ או טנק מצרי שברח מסואץ או מגיע כתגבורת מקהיר. קולות הפצועים שנפגעו בקרב החיילים המצריים הפריעו לדממת המדבר. חיים היה מאושר ועבר בין הטנקים לברר מה חסר לחיילים ולעודד ולתת מילה טובה.

בוקר ה-23 באוקטובר עלה אפור. הארמייה השלישית, שמצאה עצמה מכותרת ומנסה לסגת ולמצוא דרכים לפרוץ, שלחה חלק מכוחותיה בציר שגדוד 106 עצר אותו. הפיזור לא היה מסודר — לא טור נסיגה מכובד, אלא כוחות שזזים בפאניקה מוסדרת, מנסים למצוא פרצה. גדוד 106 מצא עצמו מכותר משלושה עברים. לא מארב — כינוס. כוחות שמגיעים מהצדדים ומלמעלה, שמכירים את הציר יותר ממנו, שיש להם עמדות ויש להם זמן שיצא להם — ולגדוד לא. השטח היה מישורי. פתוח. חשוף לחלוטין.

הכי גרוע, לשריונר, הוא שטח שאין בו מחסה. כי הטנק, שנבנה להיות נשק ניידות ועוצמה, הופך בשטח שטוח ופתוח למה שהוא גם — מטרה גדולה ורועשת, שנראית מרחוק ואי אפשר להסתיר אותה. חיים ידע זאת. הוא גם ידע שצריך לשלוט בקרב. לראות מה קורה לפלוגות שנתקעו, לדעת מי נמצא איפה, לחפות על מי שאינו יכול לכסות על עצמו. הוא ציווה על "מולה", הנהג, לעלות על רכס נמוך.

שרגא לוי ביקש והפציר מחיים להיכנס לטנק ולא להישאר חשוף בצריח אולם חיים ענה לו כפי שענה לו בכל ימי הקרבות, מג"ד צריך לראות את הכלים והאנשים שלו בעיניים על מנת לנהל את הקרב בצורה הטובה ביותר.

מרחוק, קצין בשם אהוד רונן הביט בשדה. הוא ראה את טנק המג"ד עולה לרכס — ואז ראה עוד דבר. ממרחק של כמאה מטרים, ממכסה צמחייה, יציאת ברק וענן אדמה. הוא זעק בקשר: "חיים! אתה על הכוונת! הורד את הטנק!" בשאון הקרב — טנקים, ארטילריה, אנשים שצועקים במקביל — לא ידוע אם חיים שמע. לא ידוע אם יכול היה לתגובה. לא ידוע. פגז שני יצא. הפעם — פגיעה.

שרגא לוי, שישב בטנקו של חיים, חש את הטלטלה. לא ירי. טלטלה. כשפגז פוגע בטנק, אינו מרעיש רק מבחוץ. הוא שולח גל הלם שמתנגש בכל משטח, בכל מתכת, בכל גוף. האוויר עצמו נדחס. שרגא, שהיה בתוך הצריח, איבד את הכרתו לשניות אחדות. כשחזר — דממה. אחר כך, ריח. אחר כך, עשן. "שלפתי את עצמי מתוך הטנק." הוא התמקם. הסתכל. ולאחר מכן ראה מה שלא רצה לראות. על הערסל מאחורי הצריח, בחלקו האחורי של הטנק, שכב חיים. "הוא מת במקום."

הרופא מיחידה 669 — יחידת חילוץ — נחת במסוק תחת אש. בא בשביל פצועים. נכנס לשדה שהיה עדיין פעיל. הבחין בחיים. בדק. הרים ראשו. אישר. רב סרן חיים זיו נפל בקרב. בן שלושים ואחת שנה. אבא של ילד בן תשעה חודשים. בעל. בן. אח. מפקד.

צוות 669 לא הסכים לפנות את גופתו, המסוק שהגיע לפנות פצועים. "יש נוהל...."

שרגא לא שמע. הוא הורה ל"מולה" — הנהג, שגם הוא הלום ומוקף אבק — לנסוע. טנק פגוע. טנק שנשרף. טנק שחור מפית. אבל שהלך. הם נסעו עם גופתו של חיים עליו. הם עטפו את גופתו וקשרו אותה לטנק.

חיים היה שלם ונפגע מרסיס שפגע בעורק הראשי שלו.

חוזרים למפקדה, דרך שדה שעדיין לא שכח שהיה קרב. כשהגיע הטנק למפקדה — לא היה צריך לצעוק. שרגא ירד. עיניו שחורות מפית, ידיו רועדות, והמבט — מבט שאי אפשר ללמוד אותו ואי אפשר לתאר אותו — עשה את מה שמלים לא עשו. דומייה נפלה על החניון. חיילים שהיו עסוקים — עצרו. אנשים שלא ידעו מה קורה — ניגשו. מישהו שלף טלית. מישהו אחר שלף טלית נוספת. ובאותו שדה שכבר ראה כל כך הרבה — אנשים עמדו סביב מפקדם והתפללו בשקט. איש לא הורה. איש לא ביקש. פשוט ידעו שיש דברים שאדם עושה, גם כשאינן מישהו שאומר לו לעשות אותם. קצין התאגד הרים קולו ואמר דבר אחד. לא תיעוד ולא פקודה. זעקה שבאה ממקום שלפניה כנראה לא ידע שהוא שם: "אלוהים, מה יהיה עכשיו?"

ובתוך כל זה — בעוד הם עוטפים ומתפללים — איתמר זלץ, שהיה לאה ונסוך כאב, ישב וכתב פתק הצמדה לגופתו של חיים. ידיו כתבו את מה שראשו חשב: "סגן אלוף". הוא טעה בדרגה. חיים היה אז רב סרן. הדרגה לסגן אלוף הגיעה לאחר נפילתו — אחרי.

ורוחלה — בזכרון יעקב, עם לירן — המתינה. ימים. ימים שבהם לא ידעה. ימים שבהם השתיקה הייתה גם תקווה וגם פחד. עד שהגיעה הבשורה האמיתית. ואז כבר לא הייתה שאלה. רק כאב שאין לו שם.

ולירן, בן תשעה חודשים, לא ידע דבר. אבל מאותו רגע — לא יכול לא לדעת.

פרק שביעי: מורשת שממשיכה לחיות – אחרית דבר ואפילוג

כשאיש נופל, קודם כל — שותקים. אחר כך, כשהשתיקה נעשית כבדה מדי לשאת, מתחילים לדבר. ובדיבור — מחפשים מה נשאר. מה לא נלקח. גדוד 106 קיבל את נפילתו של חיים זיו לא כנתון מלחמתי — כאבל. "כמו עדר ללא רועה", אמר אחד הלוחמים. "כיתומים ללא אב." מילים שיוצאות מגרון של אנשים שלא מורגלים לדבר על כאב, שלמדו שהדרך לשרוד היא ממשיכה, ועכשיו — לא יכלו להמשיך בלי לעצור רגע ולהביט לאחור.

הגדוד המשיך עוד מספר חודשים בסיני ועלה לרמת הגולן אולם עבור משפחת זיו המלחמה הסתיימה כמו עוד הרבה דברים ביום מותו של חיים.

חיים נקבר בבית קברות ארעי בנגב ולאחר שנה קיימה המשפחה טקס הלוויה וגופתו נטמנה חמונת עולמים בבית הקברות הצבאי בחיפה.

רוחלה גידלה את לירן לכדה ועברה לגור אצל הוריה בזכרון יעקב.

אביה של רוחלה, מאיר יששכר שהיה ניצול שואה ולא היה גאה ממנו בחתן שלו, התהלך בבית עם קבלת ההודעה ומאז בעצב רב.

השבעה הייתה בזכרון יעקב וכשברקע לירן הקטן שרק התחיל לעמוד ולזחול בין האנשים.

לרוחלה יש משפחה, יש קהילה. אבל הכיסא ליד השולחן נשאר ריק. לירן גדל ולמד שיש אנשים שנקראים על שמו של מיישהו. שיש תמונות שיש לספר עליהן סיפורים. שיש ספרים שנכתבו עליו, גדודים שמציינים אותו, קצינים שנדלקים כשמזכירים את שמו. ושהוא — בן תשעה חודשים כשאבא עזב — נושא אתו היעדרות שאי אפשר לחלק לאנשים שלא חוו אותה.

לאחר שנתיים וחצי פגשה רוחלה את נחום שטיינהרדט ולאחר 6 חודשים הם נשאו. אולגה ואברהם זלוסצר היו מאושרים בחתונת כלתם, ואברהם אמר לרוחלה: "חיים היה רוצה שלירן יגדל עם אבא!" אברהם ואולגה כיבדו ואהבו מאוד את נחום.

לירן גדל והרכיב פאזל על אביו, פה סיפור, שם קלטת ישנה או קטעי קשר...פאזל שנבנה לאורך חיים שלמים.

ב 1999 נסע עם רוחלה וחיילי וקציני הגדוד לטיול בעקבות הקרבות במצריים ושם עמדו בק"מ ה 101 במקום בו נפל אביו ובעלה של רוחלה וכיבדו את זכרו.

חיילי הגדוד בצעו טקס במקום והמוטו החוזר בדבריהם היה "אם לא חיים אנחנו לא היינו פה"

לאורך חייו פגש לירן לא מעט אנשים שהשתוממו מהדמיון הפיזי והודו ללירן על כך שהם בחיים בזכות אביו.

ב-2017, בן שטיינהרדט — נכד של חיים, שנקרא על שמו — עמד מול כיתה וסיפר. הוא לא הכיר את סבו. לא היה לו זיכרון אחד מרגע ביניהם — קול, נגיעה, צחוק. הכל הגיע ממה שאחרים סיפרו, ממה שנכתב, ממה שנמצא בתמונות בשחור-לבן שבהן פנים מסתכלות אל עבר שאינו המצלמה. "אבא שלי היה רק בן תשעה חודשים כשסבא נהרג", אמר. "למרות שמעולם לא פגשתי אותו, סבא חיים נוכח מאוד בחיים שלנו." עצר. ואחר כך: "הוא דוגמה ומופת. ואני גאה לשאת את שמו. וגאה בספר 'חצי הדרך לקהיר' שמספר את סיפורו."

אנשים שנופלים בצעירותם — לא רק מותם נשאר. גם הפוטנציאל שלהם נשאר. מה היה עושה חיים זיו ב-1980? ב-1990? מה היה אומר ללירן ביום שנישא למיה אשתו האהובה? מה היה חושב על הנכד שנקרא על שמו? מה היה אומר למיקה ערב הליכתה למכינה או לצבא או לאייל בבר המצווה שלו?

אין תשובה לשאלות האלו. יש רק את מה שנשאר. ומה שנשאר — רב. נשאר הגדוד. שנים אחר כך, אנשי גדוד 106 התאחדו, כתבו, זכרו, הנציחו. הספר שנקרא "חצי הדרך לקהיר" — על שמו של אותו משפט, אותה נינוחות על הצריח, אותו חיוך — הוא עדות לכך שאנשים לא שוכחים מנהיג שבאמת ראה אותם. נשאר הסיפור. כל אחד מלוחמי הגדוד שדיבר — דיבר בפרטים. לא בסלוגנים. בזיכרונות. הנקניקים. הבגדים הנקיים. מכתבי הבית. "הקול שלו בוקע ממכשיר הקשר." "חזרנו לנשום." "דקירה של שמחה בלב." זה לא ניצחון צבאי — זה אדם שהשאיר רושם בגופם של אנשים.

נכדו של בן התגייס לצבא ב 2023 חודשים ספורים לפני טבח ה 7 באוקטובר. בן שרת כלוחם בסיירת הצנחנים. בימים ולילות ארוכים וקשים בהן נלחם עם הצוות שלו ברצועת עזה הרגיע מיה את לירן ואת הוריו כל הזמן באומרה "נשמתו של חיים שורה עם בן והוא שומר עליו מכל פגע" – בן סיים שרות משמעותי ובבוקר נסיעתו לטיול של אחרי הצבא ביקר עלה לקבר של סבא חיים...

חיים זיו לא היה גיבור שצעק. לא עשה סרטי מלחמה. לא דיבר על עצמו. הוא פיקד. ראה. דאג. ידע מתי לעמוד בחוץ ומתי להוריד ראש לצריח – ולפעמים בחר לעמוד בחוץ. הוא ידע שחייל שמקבל מכתב מהבית לוחם טוב יותר. ידע שקצין שישן שלוש שעות חושב ברור יותר. ידע שהומור בשיא הניצחון הוא לא חוסר כבוד – הוא אנושיות. ויש מנהיגים שכשהם אינם – מבינים לראשונה כמה היו.

בזכרון יעקב, בבית שרוחלה המשיכה לגור בו, עמדה תמונה. שחור-לבן. חיים על הטנק. הפנים שלו – צעיר, רגוע, מביט לאנשים מולו ולא למצלמה. לירן גדל ולא זכר. אבל ידע. ובין לא-לזכור לדעת – יש חיים שלמים.

אפילוג: שני שלישי הדרך

מאז 1973 עברו עשרות שנים. המלחמה שמתוכה נלקח חיים זיו – הפכה לנושא מחקר, ביקורת, שיחה לאומית שאינה גמורה. הכשלים, הניצחונות, הצלקות – כולם עודם חיים בציבור. אבל בתוך כל הדיון הגדול – יש אנשים שאינם נדון. שאינם נחקרים. שרק נזכרים. חיים זיו הוא כזה. אין לו מתנגדים. אין לו ביקורת. יש לו רק אנשים שמיישהו שאל אותם עליו ועיניהם נדלקות, ואחר כך מתלחות, ואחר כך – מחייכים. כי כך מחייכים כשזוכרים מישהו שאהבנו ושאיינו. "נו חבר'ה? מה הבטחתי לכם? אנחנו בחצי הדרך לקהיר!" חצי הדרך. לא כל הדרך. אבל מה שבנה בחיים, מה שנתן לאנשים שלחמו אתו, מה שנתן ללירן ולנכדים שלא הכיר.

כשניסע לירן לבקש מבנו, לא ללכת לשרות קרבי, חייך בן אליו ואמר לו "אתה יודע שאם סבא היה בחיים הוא היה רוצה שאלך לשרות שכזה..."

משפחתו של חיים זיו מוקירה ומכבדת את זכרו. מודה לנשמתו שבחרה בהם להיות חלק מהמסע שלה. וכמו שרוחלה מאמינה – לספר את סיפורו שידעו ולא ישכחו את האיש הנפלא שהיה.

לחיים יש 3 נכדים שגדלים לתוך הזכרון שלו והמורשת שלו, בן השתחרר מהצבא, מיקה משרתת בחיל המודיעין ואייל תלמיד תיכון בזכרון יעקב.

לזכרו של סא"ל חיים זיו ז"ל

21 ביוני 1942 – 23 באוקטובר 1973

"לא היה אדם מאושר ממנו" – רוחלה זיו